

879.

Lugup. hra prof. M. F. Eisenile
lahkeks tutvumiseks
28. II. 31. autor.

R. ANTIK

EESTI RAHVUSLIK
ARHIIVRAAMATUKOGU

DIE ESTNISCHE
ARCHIVBIBLIOTHEK

TARTUS, 1931

R. ANTIK

EESTI RAHVUSLIK
ARHIIVRAAMATUKOGU

MIT EINEM REFERAT:

DIE ESTNISCHE ARCHIVBIBLIOTHEK

EESTI RAHVA MUUSEUMI VÄLJAANNE № 32

TARTUS, 1931

Äratrükk „Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatust“ VI

ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIVRAAMATUKOGU

M.J.E. 2525

K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1931

EESTI RAHVUSLIK ARHIIVRAAMATUKOGU.

Sissejuhatuse asemel.

Pakkuda igakülget ja täielikku materjali eeskätt trükitoodete näol teatud maa ja rahva üle, — see on rahvuslike raamatukogude (nii kuninglike-, keiserlike-, arhiiv-, riigi- ja natsionaal- või rahvusraamatukogude) ülesanne.

Ei tea praegu Euroopas riiki, kus säärane raamatukogu puuduks. Tuleb ta siis ette iseseisva koguna mõne eelpool tähendatud nime all või esineb mõne teise asutise või raamatukogu osakonnana, nagu näiteks Fennica osakond Helsingi ülikooli raamatukogu juures, Lätis riigiraamatukogu nime all ühenduses parlamendi raamatukoguga jne.

Nimetatud raamatukogud kuuluvad teaduslike raamatukogude hulka ja nad koguvad kõike, mis teatud maa ja rahva kohta ja teatud rahva keeles ilmunud, või lähemalt määrates: 1) kõik teat. rahva keeles ilmunud (nii oma kui ka välismailt); 2) kõik teat. riigi või rahvuse piirkonnas (keeles peale vaatamata) ilmunud; 3) väljaspool ilmunud võõrkeelsed, mis käsitlevad teat. rahva ja maa elu-olu ja 4) kõik teatud rahva liikmete kirjutatud tööd.

Kui teiste, nii rahvaraamatukogude kui ka õppeasutiste kogude kasvamine on ikkagi piiratud, — ühelt poolt suurenemine juurde muretsetud teoste näol, teiselt poolt aga kahanemine kaotsiläänute, tagasitoomatute ja „lābiloetute“ raamatute arvel, siis rahvuslikud raamatukogud suurenevad iga juurde tulnud teosega. Kadumist ja tagasitoomatuid ei saa juba seepärast olla, et siin ei laenutata raamatuid. Kasustamine on võimaldatud vaid kohapeal — lugemislaudades ja sealgi piiratud — ainult uurimise otstarbeks. Eeltoodul põhjenebki see asjaolu, et suuremate raamatukogudena ilmas figureerivad rahvuslikud raamatukogud.

Meil täidab rahvusliku raamatukogu ülesandeid Tartus Eesti Rahva Muuseumi juures asuv Arhiivraamatukogu, mille kohta siin-seal lühemaid ülevaateid avaldatud, peamiselt küll allakirjutanu poolt.¹ Ometi väärrib see kogu juba oma suuruse tõttu lähemat käsitlemist, kuna ta on Eestis teisel ning kogu Baltimail neljandal kohal (1. Tartu Ülikooli rmtk., 2. Valsts Bibliotēka ja 3. linnarmtk. Riias). Teiseks tohiks see kogu olla meile eriliselt kaldis ja lähidal oma iseloomu ja sihi poolest: koguda ja anda uurimiseks peamiselt trükitähest materjali kõigest, mis eesti keeles ja Eestis, ning kõigest, mis väljaspool meie maa ja rahva kohta ilmunud. Nii et uurijaile, ükskõik millist kodumaalist ainet nad ka ei käsitleks, on ta kujunenud möödapääsematuks uurimiskoguks, kus hulk haruldusi ja uunikaid.

Kaks aastat tagasi valmis pikem ülevaade E. Raamatukoguhoidjate Ühingu poolt kavatsatud aastaraamatu jaoks. Et viimase väljaandmisest tuli loobuda, siis jäi käsikiri seisma, mis ilmub nüüd siin täiendatult. Esialgses käsikirjas oli peamiselt käsitletud praktiline ala — kogu korraldamisega ühenduses olevad küsimused. Oli ju see mõeldud rohkem tegelikkudele raamatukoguhoidjatele, kellele võis huvi pakkuda raamatukogu erinev, uuemaid meetodeid taotlev korraldus. Siinilmuvasse on tehtud hulk täiendusi ajaloolise ülevaate juures, riivates kogusid ja eestilaadilise materjali kogumist üldse.

Eestikeelse ja Eestisse puutuva kirjanduse kogujad enne E. R. Muuseumi.

Asudes Eesti rahvusliku raamatukogu vaatlemisele tema praegusel kujul, s. o. Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukoguna, tuleb, et saada täielikumat ülevaadet eestikeelse ja Eesti maad ning rahvast käsitletava kirjanduse tarbest ja selle koondamisest, siirduda

¹ R. Antik, Eesti rahva muuseumi arhiivraamatukogu ja Eesti bibliograafia asutus. „Päevaleht“ 23. VII 1923, nr. 191, lk. 5. — (R. Antik), Raamatukogud, eriti arhiivraamatukogud meil ja mujal, „Päevalehe lisa“ 8. X 1923, nr. 30, lk. 310—312. — (R. Antik), Eesti rahvusliku vanavara ait, „Päevaleht“ 24. XII 1927, nr. 351, lk. 11. — (Arno Raag), Suur varanduste koobas linna keskel. Meie esimene natsionaal-raamatukogu. „Postimees“ 26. III 1928, nr. 85, lk. 5. — R. Antik, Eesti rahvuslik arhiiv-raamatukogu, „Raamatukoguhoidja“ 1929, nr. 2, lk. 118—120, j. m.

kaugemale kui Eesti Rahva Muuseumi asutamiseni; seda enam, et nii mitmedki end. kogud on hiljem kas osaliselt või täielikult satunud praegusesse Arhiivraamatukogusse.

Raske on mainida, kes on siin just esimesi. Kahtlemata tuleb kui vahest mitte esimeseks, siis ometi tähtsamaks kogujaks pidada tuntud keele ja kirjameest Joh. Heinr. Rosenplänter'i¹ möödunud sajandi esimestel aastakümnetel. Lähema pildi sellest kogust saame tema poolt avaldatud eesti raamatute loendist „Uebersicht der esthnischen Literatur, nach dem Inhalte der Schriften und chronologisch geordnet“,² milline on esimene eesti raamatute bibliograafia. See on koostatud R. kogus leiduvate raamatute põhjal ja täiendatud selle kõrval nendega, mis ta teadis ilmunud olevat. Ülevaatest ilmneb, et kogus leidis 1632. a. kuni 1830. aastani ilmunud 413-st teadaolevast eestik. raamatuist 256 (praeguste andmete järgi on eestik. raamatuid 1830. aastani ilmunud 500 ümber).

Kuigi ilmunud raamatute arv oli õige väike, ometi olid need ajaliselt nii laiali pillatud, et ei võinud pika aja taha teada, mis oli ilmunud. Loendi ülesandeks oli: 1) „Teatavaks teha, mis eestikeeles ja selle üle seni trükitud ja kirjutatud, 2) õhutada mõningatele parandustele, lisandustele jne. jne. ning 3) oma eesti raamatute ja käsikirjade kogu täiendada ja rikastada“.³ — Nii on näha, et R. ei jõudnud üksi oma kogu täiendamisega edasi, vaid tuli tarvitada teiste kaasabi. Kui palju loendi avaldamisest oli kasu otse tema isiklikule raamatukogule, pole kahjuks teada. Võimalik siiski, et teatud lisa tuli. Tema suuremalt kavatsetud bibliograafiline teos „Bibliotheca esthonica“,⁴ mis ei vii üksi „Beiträges“ ilmunut edasi 1844. aastani, vaid kus tehtud palju täiendeid ka vanemasse ossa, aitavad tõendada, et huvi asja vastu on edasi kestnud. Kogu ostu puhul Õpetatud E. Seltsile märgitakse ära, et kogus olnud 407 raamatut.⁵

¹ 12. VII 1782. a. — 15. IV 1846. a.

² Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache, Heft XX (Pernau, 1832), lk. 1—41.

³ Eelnimetatu, lk. 2.

⁴ Käsikirjas. Säilib Tartu Ülikooli raamatukogus.

⁵ E. Sachsendahl, Zur Geschichte der Gesellschaft 18. I. 1847. — 18. I. 1853 (Verhandlungen d. G. E. G. Bd. III. H. 1. Dorpat, 1854), lk. 95.

Veel mainitagu tollest ajast Liivimaa kindral-superintendenti dr. K. E. Berg'i ja seminari inspektori D. H. Jürgenson'i, kel samuti olnud isiklikud samasisulised kogud. Nende kogudest pole teada, et need nimetamisväärt oleksid olnud. Ainult nende isikute surma järele on neist juttu Õpet. E. Seltsile ülemineku puhul.¹

Edasi näeme kogujana üksikute kõrval juba asutist. 1838. a. asutatud Õpetatud Eesti Selts seadis omale ülesandeks Eesti maa ja rahva uurimise, tema keele ja kirjanduse tundmaõppimise ning edendamise. Selleks otstarbeks püüdis Selts omale hankida kirjalikkude ja igasuguste muude mälestiste kogusid,² muu hulgas ka eesti raamatukogu (eine Esthnische Bibliothek), kuhu võimalikult muretseda kõik teosed, mis eesti keeles ilmunud, või mis eesti rahvasse puutuvad.³

Nende sihtide poole hakkab Selts astuma kohe tegevuse alg-aastatel. Juba 1840. a. aruandes⁴ märgitakse, et „muu tegevuse kõrval on Selts eriti hoolitsenud oma raamatukogu täiendamise eest. 1839. a. lõpul oli seal 88 teost 124 köites; selle juurde tuli 1840. a. 240 teost 246 köites, nii et 328 teost 370 köites olemas“. Edasi loeme samast aruandest: „Kuna eestikeelseid trükist ilmunud töid pole palju üle 500 numbri ja meil juba nüüd vanemad ja haruldusteks muutunud raamatud enamikus olemas, siis võime küll kindlasti loota, et ühe või kahe aasta pärast on meil, nimelt meie liikmete tubli toetuse läbi, täielik eesti raamatukogu, ning selle järele tuleb tähelepanu ühtlasi teiste Eestit käsitlevate tööde, samuti ka teiste soomesugu rahvaste kirjanduse peale pöörata“.

Muidugi ei võinud asi nii kiiresti edeneda kui seda arvati. Esiteks, eesti raamatu algusest kuni 1840. a-ni polnud ilmunud „üle 500 numbri,“ vaid praeguste andmete järgi ligi 700. Kuid ka viiesajani andis küündida. Järgnevatel aastatel polnud juurdekasv enam nii suur kui eelmistel (1841. a. 51 teost⁵ ja 1842. a. 46 teost⁶). Ka ei olnud kõik juurdetulnud eestikeelsed ning peale

¹ Eelnimetatu, lk. 94–95.

² Statut der gelehrten Esthnischen Gesellschaft § 2, 2, (Verhandlungen d. G. E. G. Bd. I. H. 1. Dorpat, 1840).

³ samas, § 9.

⁴ Verhandlungen d. G. E. G. Bd. I. H. 2. Dorpat, 1843, lk. 6–7.

⁵ samas. lk. 11.

⁶ samas. Bd. I. H. 3. Dorpat, 1844, lk. 10.

selle tuleb meeles pidada, et ka kirjandust ilmus järjest juurde (1841. a. umb. 25 ja 1842. a. umb. 30 uut eestik. raamatut).

Aastail 1847–1853 kasvas raamatukogu aga õige tublisti, eriti eestikeelsete trükitoodete poolest, mis viis kogu õige lähedale täielikkusele. Muu hulgas tulid juurde kolme eelpool mainitud raamatuharrastaja, s. t. Rosenplänter'i, Berg'i ja Jürgenson'i kogud peale nende surma.¹

Õpet. E. Seltsi raamatukogu kataloog,² milles toodud Seltsi kogus olevad 1865 aastani ilmunud eestikeelsed raamatud, sisaldab neid 1395. Kuna praeguste andmete järgi nimetatud ajani arvatakse ilmunud olevat 1800 raamatu ümber,³ siis näeme, et kõnesolevasse kogusse hangitute arv on küllalt suur. Hilisemad aastad pole kogule küll vanemaid raamatuid palju juurde toonud, kuid juba olemasolevate põhjal oli see kogu oma aja kohta ja on praegugi vanemate (kuni 1860. aastani ilmunud) eestikeelsete raamatute poolest täielikumaid. Juurdekasv seisis peamiselt jooksva kirjanduse hankimises. Seda on Selts teinud 1921. aastani, mil kogu, kokku umb. 3500 köidet, deponeeriti Tartu Ülikooli raamatukokku. Ometi ei ole Selts jooksva kirjanduse juurde hankimisega peale 1860. aasta, eriti aga peale 1865. a. suutnud sammu pidada, kuigi Schwabe kataloogi avaldamisega 1867. a. seda loodeti elustada. Muu hulgas tähendatakse kataloogi eessõnas:

„Kõik, kes eesti kirjanduse vastu huvi tunnevad peaksid selle Seltsi raamatukogu eesti osakonna täiendamise eest hoolitsema. Ei ole tarvis põhjendust, kui suure tähtsusega see on niihästi keeleuurijale kui ka kultuurloolastele, et ühes kohas võimalikult täielik kogu kõikidest eestikeelsetest, sellesse ja eestlastesse ning nende kodumaasse puutuvaid teoseid saadaval oleks. Õpet. E. Selts ei võta seepärast mitte ainult kingitusena antud sellelaadilisi teoseid, nagu seni, alati tänuga vastu, vaid ta on ka valmis teoste eest, mis tema raamatukogus puuduvad, vastavat hinda maksma. Selts loodab, et see palve mitte kuulmata ei jää, et nende raamatukokku paigutamise läbi trükitöid unustusse jäämisest ja hääbumisest hoida, ja et korda läheb seda raamatukogu võimalikult täiendada.“

¹ E. Sachsendahl, m. t., lk. 95.

² Chronologisches Verzeichniss aller in der Bibliothek der gelehrten estnischen Gesellschaft sich befindenden estnischen Druckschriften. Zusammenge stellt von Andr. Joh. Schwabe. Dorpat, 1867. 92 lk.

³ R. Antik, Eestikeelse raamatu 295 aastat, „Raamatukogu“ 1929, nr. 2, lk. 68.

1866. a. ilmunud raamatuist on kogus 35, kuna ilmunud on sel aastal üle 50 raamatu; 1867. aastal on rohkem kui 60 ilmunust kogus 40 raamatut. Mida aasta edasi, seda suurem on ikka mahaäämine: 1880. a. 100-st ilmunud raamatust on olemas 56, 1890. a. 195 raamatust 27 ning käesolevast sajandist peale, mil aasta toodang 300—400, näeme neist kogus mõnikümmend ja iseseisvuse algaastatest vaid mõned üksikud raamatud. Juurdekasvu moodustavad juhuliselt (annetustena, vahetustena jne.) kogusse sattunud raamatud, kuna süstemaatilist kogumist pole olnud.

Kui vanemaist raamatuist, s. o. kuni 1860. a. ilmunuist, on Õpet. E. Seltsi kogus ligi 80 protsenti, siis hilisemast ajast (1861.—1920. a.) kogutud hõreda võitu materjal teeb välja õige väikese protsendi, ulatudes pisut üle kümne.

Õpetatud E. Seltsi kõrval tuleb mainida eestikeelsete raamatute kogujana veel üht isikut, kes ei olnud küll uurija keele, kirjanduse, ajaloo või mõnel muul alal, kelle töö seetõttu oleks nõudnud kirjanduse soetamist, nagu see mõistetav Rosenplänter'i j. t. juures, kuid siiski isik, kes kokku puutunud raamatutega. See oli kirklik bibliofiil Mihkel Jürgens¹ Pärnus, ametilt raamatuköitja. Tema püüdeks oli täieliku eestikeelse raamatukogu soetamine: „Olgo ta tumakas ehk tühi leht, neist pean ikka iggast seltsist ühhe ramato minno „Ramatokoggo“ tarwis ostma. Minno aealikko ello surem rööm on „Ramatokoggo“ kaswatada“.² Kahtlemata võib just säärase kogu soetamismõtte esile manamist üldise raamatuharrastuse kõrval põhjendada Õpet. E. Seltsi tegevusega raamatukogu alal. Seda, mida esimene Tartus, tahtis Jürgens olla Pärnus. Seda aitab kinnitada ka J. kataloogi 1864. a. väljaande pühendus.³ M. J. Eisen nimetab siin veel ergutajana J. V. Jannsen'i.⁴ Vahest oli isegi eeskujuks Rosenplänter, kes, nagu eelpool nägime, oli suuremaid kogujaid ja kes teotses Pärnus. R. „hoolet“ töötas Pärnus eestikeelne kool, kus ka Jürgens sai õpetust, nagu Eisen väidab.⁵

¹ 10. X 1820.—3. I 1874. a. (Sünnikuupäevast on avaldatud lahkuminevaid arvamusi. Siintoodu on võetud E. Biograafilisest Leksikonist).

² M. Jürgens'i Ramatute nimme-kirri, ehk Katalog üle kõige Eesti keele ramatute, mis aastal 1553 kunni 1863 aastani on välja antud. Tarto Eestikele õppetud seltsi auuks välja antud, (1864. 48 lk.), lk. 5.

³ vt. eelnimetatu.

⁴ „E. Kirjandus“ 1926, lk. 396—397.

⁵ samas, lk. 395.

Millal J. raamatute kogumisele asus, pole täpsamalt teada. Igatahes näib, et aeg „1856. a. paigu“, nagu Eisen oletab,¹ ei taha selleks hästi sobida, kuna juba 1857. a. ilmub J. raamatukogu kataloog,² kus loeteldud 319 raamatut, millistest koosnes J. kogu. Sellist suurt arvu ei võinud ühe või kahe aastaga kokku saada, pealegi kui J. tunnistab ise: „Üht Eesti keele „Ramatokoggo“ assutada, on tõesti üks raske ette võtmine! — Ja raskem veel kui mõnni Eestlane jõuaks sedda uskuda. — Otsi esmalt nende ramatute nimmed ülles, mis kahhe kolme saea aasta eest on trükkitud; hakka siis weel neid wanna rissusid kokko otsima — mis Eestlased naeruks ja räbballaks rebbinud! Wata siis järrel, kas so nup, kui sul kassinaste warra sees on, mitte kihhama ei hakka?!“³ Ka on teada, et Rosenplänter ja Õpet. E. Selts, kellel ometi suuremad kokkupuuted ja ainelised võimalused, oma kogusid nii kiiresti ei loonud. Enam näib paika pidavat kirjutis „Perno Postimehes“⁴ J. surma puhul, kus tähendatakse: „oma korjatust hakkas ta peale, kui jubba ülle pole ea wannaduses olli“, — see oleks umbes peale 1847. a.

Tema poolt avaldatud „nimme-kirri“ 1864. a. väljaande järgi on kogu tol ajal sisaldanud üle 750 raamatu. Kui palju järgneva kümne aasta jooksul lisa tuli, pole mul kahjuks teada. Igatahes oli see täielikumaid ja suuremaid kogusid Õpet. E. Seltsi kõrval. „Perno Postimees“⁵ kirjutab, „et 1873 aasta lõppetuseni wälja tulnud ja trükkitud sanud ramatud, temma ramato koggus leida on, olgu siis et wahhest monni wannaaegne pudub, kelle nimmi teadmata ja tundmata on, ehk kus ka monni, ei mingisugguse hinna eest pole sada olnud, ehk et sedda ka kaddetuse pärrast polle antud“.

Nagu üksikisiku kogud tavalikult ei suuda üle ühe põlve püsida, nii oli ka Jürgens'i elutööga, kuigi kogu äratas tähelepanu. Nii kirjutas „Eesti Postimees“⁶ kohe peale J. surma, et „tükeldatud ei peaks see kogu iial saama“ ja soovitas, et „see sinane esimene Eesti raamatu kogu ka esimese Eesti kirjameesteseltsi omaduseks võiks saada“.

Kogu omandamisest oligi juttu noores E. Kirjameeste Seltsis ja Õpet. E. Seltsis. Esimesel polnud aineliselt võimalust osta, kuigi

¹ samas, lk. 396.

² M. Jürgens'i Ramatute nimme-kirri ehk Katalog. 1857. 38 lk.

³ Eelnimetatu, 1864. a. vlj., lk. 3.

⁴ 1874, nr. 5, lk. 36.

⁵ samas.

⁶ 1874, nr. 4, lk. 20.

nõuti kõigest 600 rubla, teisel oli enesel suur osa olemas, ja et kogu tervikuna ostjat ei leidnud, lasti see üksikute raamatutena müügile J. vanema tütre Marie poolt. Resti ostis Friedrich Brandt, kes müüs need omakorda ükshaaval edasi.¹

Mainitagu veel kaht raamatukogu, millised enesele küll selliseid sihte pole seadnud nagu eelpool mainitud isikute ja Õpet. E. Seltsi kogud, kuid millised sisaldasid siiski hulk sellelaadilist materjali. — Need on Eestimaa Kirjanduse Seltsi raamatukogu Tallinnas ja Eesti Kirjameeste Seltsi raamatukogu Tartus.

Esimese seltsi tegevus lähtub 1842. aastast. Muu hulgas oli selle ülesandeks ja kohuseks alal hoida ja edasi arendada Tallinna avalikku raamatukogu (Öffentliche Bibliothek),² mis asutati juba 1825. a. õpetlaste ja kunstnikkude seltsi (Verein befreundeter Gelehrten und Künstler) poolt „haritud publiku kasuks Tallinnas ja tervel Eestimaa”.³ Nimet. kogu sisaldas Eestim. Kirjand. Seltsi omaks saades umb. 6000 raamatut,⁴ kuhu 1831. a. oli antud ka Oleviste kiriku konvendi raamatukogu, milles oli haruldusi 16. ja 17. sajandist, mõned isegi 15. sajandi lõpust.⁵ Kogusse muretsetakse raamatuid kõigi teaduste alalt, välja arvatud tehniline kirjandus. Viimaseid muretseb Seltsi tehnika-sektsioon, kellel oma eriraamatukogu, mida aga hulgal ajal enam täiendatud pole. Esmajoonel on Seltsi kogusse püütud hankida ajaloo ja selle kõrvalharude kirjandust; teises järjekorras seisab loodusteadus. Peale selle on Selts omale ülesandeks teinud, koguda võimalikult Eesti ja teiste Balti riikide kohta käivat kirjandust, eriti teaduslikke töid.⁶ Praegu sisaldab kogu 1929. a. aruande järgi⁷ 45 973 teost 77 026 köites, sellest eestikeelseid ja Baltimaid käsitlevaid teoseid 4—5000 ümber.⁸

1871. a. asutatud Eesti Kirjameeste Seltsi raamatukogu ülesandeks oli koguda „kõik asjad, mis Seltsi liikmetele õpetuseks ja vaimu harimiseks võivad olla”.⁹ Siia kogunes kenake kogu pea-

¹ „E. Kirjandus“ 1926, lk. 403.

² Statut der Allerhöchst best. Ehstländischen litterärischen Gesellschaft, Reval, 1842, § 3.

³ Ehstländische litterärische Gesellschaft vom Jun. 1842 bis Jun. 1844, lk. 17.

⁴ sama, lk. 21.

⁵ sama, lk. 18.

⁶ Raamatukoguhoidjalt dr. H. Weiss'ilt saadud andmed.

⁷ Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. XVI, H. 1, Reval 1930, lk. 30.

⁸ H. Weiss'i andmed.

⁹ Põhikiri, § 2. E. Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1873.

miselt vahetusena Seltsi väljaannete vastu ning kingitustena saadud eestikeelseid ja Eesti maasse ja rahvasse puutuvaid raamatuid. 1888. a. avaldatud raamatukogu nimekirja järgi¹ oli kogus 700 eestik. raamatut ja mõnisada muukeelseid „Baltika'id“. Seltsi lõpetamiskoosoleku otsusel 1894. a. läksid raamatud üle E. Üliõpilaste Seltsi raamatukogule,² kust need hiljem ühes EÜS-i koguga anti praegusesse Arhiivraamatukogusse.

Pilt 1. EÜS-i raamatukogu enne üleandmist ERM-ile.

Kaheksakümnendate aastate alul asub eestikeelse ning Eesti maasse ja rahvasse puutuva kirjanduse koondamisele Eesti Üliõpilaste Selts. Esialgu küll ei seadnud Selts oma kogule rahvusliku raamatukogu ülesandeid. Kui siin eestikeelset kirjandust kogusse muretseti ja isegi kodukorra järgi³ raamatukoguhoidja ülesandeks seati kogu kasvamise, iseäranis aga vastilmunud eestikeelsete raamatute ja eesti ajalehtede hankimise eest hoolitse-

¹ E. Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1886/87, lk. 66—133.

² Juhan Köpp, Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I, Tartu 1925, lk. 228.

³ E. Ü. S-i kodukord, peatükk VII. Käsikiri EÜS-i arhiivis.

mine, siis oli selle eesmärgiks rohkem oma liikmestiku jaoks jooksva kirjanduse muretsemine, et sellega kursis olla ja selle lugemisega eesti keelt õppida. Kuid ometi on seks otstarbeks kogutud kirjandusel ka omajagu tähtsus pärastise rahvusliku raamatukogu suhtes, kuna ta andis viimasele hea kogukese aluseks.

O. Kalda valimisega Seltsi raamatukoguhoidjaks 1888. a. sügisel tuleb raamatukogu tegevuses uus ajajärk. Kallas seab raamatukogule õige kaugelenäitavad sihid — rahvusliku raamatukogu sihid: „Selts muretsegu oma kogusse kõik eesti raamatud ja ajalehed. Nõnda kogutakse materjali ja allikaid tulevastele uurijatele“.¹

Millised kaalutlused Seltsil olid säärase kogu loomiseks, kuna oli teada, et Õpetatud E. Selts oli selles sihis töötanud ja vastava kogu juba loonud, ja, nagu eespool nägime, oli see 1860. aastani ilmunud eestikeelsete raamatute poolest õige täielik? Pealegi sai Tartu Ülikooli raamatukogu Tartu tsensori ringkonnas 1828.—1893. a. ilmunud raamatutest tsensori-eksemplare.

EÜS-i protokollid ega kroonikad sellest lähemalt ei räägi, välja arvatud esimehe O. Kalda koostatud kroonika,² kus tähendatud:

„Muretseme omale võimalikult kõik Eesti raamatud. Tartus teda kuskil ei ole; Õpetatud Eesti Seltsis on paljalt wanemad raamatud, EKS-il on kõrgemad püüdmised, kui et Eesti kirjandusega tegemist võiksid teha. Peeterburis keiserliku raamatukogu kolikambrites ööldakse kõik Eesti raamatud mädanewat, aga need on säääl paljalt rottide roomata, kasside karata, ja meie jõuud nii kaugale ei ulata.

Kas me omad raamatud tõesti kautsi peame laskma minna? Ehitame omale Eesti waimuelu wiljaeda ja täidame salved wiljaga. Kust mujalt kui siit peawad mehed wäljaminema, kes Eesti kirjanduse loo kirjutawad ja kuidas see tõisiti võimalik on, kui kõik korjatud ei ole, nisud ja umbrohi? Kes võib Eesti rahwa waimu ja politika elu edenemist kirjuta, kui tal ajalehed käe pärast ei ole? Soome üliõpilased on suured musemid üles ehitanud, tehkem meie sellegi wäikese töö.“

Peale selle on nende ridade kirjutajale dr. O. Kaldalt lahkesti tarvitada antud mõned märkmed ja väljavõtted tema päevikust tollest ajajärgust, kus muide tähendatud:

„Tarvidus täieliku rkogu järel oli olemas, kes pidi selle asutama? E. Kirjam. S-i kohta leian oma päevikust

¹ J. Köpp, m. t., lk. 117.

² EÜS-i kroonika 1890 II. Käsikiri EÜS-i arhiivis.

7. XI 1891. — praegu tullakse [E. Kirjam. S-is] paljalt kokku, et teineteist elada lasta, söimata ehk „rahva kasuks“ rusikat vastu lauda pörutada [s. t. ei tehtud positiivset tööd]; Tartu ülikooli raamatukogus ei katalogiseeritud E. raamatuid ehk tehti seda ainult erandina (vist heideti neist osa ära, nii kui Peterb. Keiserlikus r-kogus, või olid nad nii ära peidetud, et neid ei leitud. Kui a. 1891 raamatute tiitleid korjasin, ei leidnud ülikoolist palju)“.

Õpet. E. Seltsi raamatukogu kohta tähendab dr. Kallas, et seal tol ajal raamatuid ei korjatud, olgu siis, kui Laakmann kinkis. „Jgatahes ei olnud EÜS-is tundmust olnud, et ta Õpet. E. S-i kogule mingisuguse paralleelse kogu asutab, ei olnud seda tundmust ka Õpet. E. S-is, kes meile kõige lahkemalt oma dublettisid andis.“

Nagu Õpet. E. S-i kogu ülevaate juures mainisin, oli seal peale 1860. a., eriti aga tol ajal, mil EÜS asutas oma kogu (peale 1880. aasta), jooksva kirjanduse juurdekasv õige väike. Seal seda uuesti elustada — ei pidanud eestlased nähtavasti võimalikuks ega läbiviidavaks, kuna kogu asi seisis seal võõrastes kätes. Nii tuli siis mujal — Eesti Üliõpilaste Seltsis kui rahvuslikus haritud elemendi koondises, seda tegema hakata.

EÜS-i raamatukogu kasvamisest ja arendamisest allpool mõned väljavõtted EÜS-i ajaloost:

„Raamatukogu kasvab jõudsasti ja sisaldab 1890. a. lõpul juba ligi 2000 raamatut.¹

1891. otsustatakse avaldada üleskutse, et kirjastajad ja eraisikud Seltsi kogusse saadaksid raamatuid ja vanu ajalehti. Ülikooli prorektor ei anna aga selleks luba ja nii paljundatakse üleskutse hektograafil ja saadetakse eraviisi laiali. Üleskutse leiab võrdlemisi hää vastukõla: kogusse tuleb poolaasta jooksul juure 464 eestikeelset raamatut, neist ligi 300 kingitusena. Raamatukogu huvides tellitakse Seltsile kõik eesti ajalehed, osa lehti saadetakse hinnata. 1893. I. lõpul on raamatukogus juba 3427 eesti-, 127 soome- ja 972 muukeelset raamatut. Raamatukogu korraldamine nõuab nii palju hoolt ja aega, et seltsiliikmelt seda tööd ei või nõuda tasuta; seepärast otsustatakse raamatukogukorraljale poolaastas 50 rbl. tasu maksa. Raamatukogu põhjapanevas korraldamises ja uute raamatute, eriti eesti ajalehtede vanade aasta-

¹ J. Köpp, m. t. lk. 118.

käikude juuremuretssemises on mitme poolaasta kestel väsimata ja sihikindlalt tegev seltsiliige Jakob Ilves.“¹

Ja samas edasi:

„Seltsi raamatukogu, mida aastaastalt täiendati uusi ja vanu raamatuid juure muretsedes, kasvas jõudsalt. Muuseas sai Selts 1897. a. kätte end. E. Kirjameeste Seltsi pärandusest 1894. a. peetud lõpetamiskoosolekul temale määratud osa, mille moodustasid pääasjalikult raamatud, mõned raamatukapid ja pildid... 1899. a. kingib Vene Teaduste Akadeemia vil! O. Kallase vaheltalitusel Selt-sile suurema kogu oma teaduslikke väljaandeid; 1902. saadakse end. tsensor J. Jõgeverilt kingituseks hulk eesti raamatuid ja vanu ajalehti. Raamatukogu kiire kasva-mise tõttu osutub selle korraldamistöö ühele üliõpilasele ülejõukäivaks. 1901. a. vilistlaste ja seltsiliigete koos-olekul luuakse raamatukogule uus korraldus, mille järele 1) eestikeelne kogu teistest eraldatakse ja erijuhataja hoo-leks antakse, 2) selle kogu hoidjale ta rohke töö eest tasu makstakse ning 3) vilistlaskogu osa võtab eesti-keelse raamatukogu kulude kandmisest.“²

Nii näeme kogu kasvavat kuni 1909. aastani. Peale suuremate kingituste Õpet. E. Seltsilt, E. Kirjam. Seltsilt, kirjastajatelt, trüki-kodadelt, Vene Teaduste Akadeemialt, tsensor Jõgever'ilt, Seltsi liikmeilt ja suurelt hulgalt üksikisikutelt, on Selts järlekindlalt juurde muretsenud raamatuid ostu teel. Aruanded näitavad, et mitme aasta jooksul on siin isegi üle 300 rubla aastas kogu täien-damiseks kulutatud.

Rahvuslik Arhiivraamatukogu E. R. Muuseumi juures.

Eesti Rahva Muuseumi ellu kutsumisel 1909. aastal „Eesti rahva-teaduse igakülgseks edendamiseks“³ peeti iseenesest mõistetavaks, et siia peab kuuluma ka täielik eestikeelne ja eestlastesse ning nende maasse puutuva kirjanduse keskkoh. See mõte leiabki väljendust Muuseumi põhikirjas, kus seisab: „Ühisus asutab täieliku raamatukogu“. ⁴ Milline see „täielik raamatukogu“ peab olema, selle üle annavad täiendavaid seletusi Muuseumi organite protokollid.

Esimesel tegevliikmete kogu koosolekul tähendatakse, et „mu-seumi ülesandeks oleks EÜS-i poolt asutatud Eesti keelse

¹ J. Kõpp, m. t., lk. 174.

² samas, lk. 228.

³ E. R. M-i põhjuskiri (Tartu, 1909), § 2.

⁴ samas, § 7.

ja eestlastesse puutuva keskraamatukogu korraldamine ja jätkamine, kuna lugemise raamatukogu ja lugemislaua asutamist mitte otsekoheselt muuseumi ülesandeks ei tule pidada“,¹ kuigi mõnelt poolt (J. Tõnisson) soovitati „teadusliku raamatukogu kõrval Muuseumi ülesandeks raamatukogu ja lugemislaua asutamist“.²

Tööle asudes tuli Muuseumil kindlaks määrata, mille juurde esimeses järjekorras asuda. „Esimeseks ülesandeks arvatakse: Vanavara korjamine, täieliku keskraamatukogu asutamine ja Dr. Hurti vanavara alalhoidmine“.³ — Sellest on näha, et Muuseum oma tegevuse algul esimeste ülesannete hulka arvas ka raamatukogu. Samal koosolekul avaldatakse ka lootust, et „Eesti Üliõpilaste Selts oma eestikeelse raamatukogu, kodumaasse puutuvad raamatud ja kirjakogud Muuseumile annab. Selle korraldamine, täiendamine ja korrashoidmine oleks siis esimene asi. — Tehti otsuseks: „Eesti Üliõpilaste Seltsiga ühendusse astuda“. Kuna algusest peale näha, et raamatukogu kasvab suuremal määral kui teised Muuseumi esemetekogud, ja et juba EÜS-i suur kogu nõuab hoolitsemist, siis leiti, „et raamatukogu asutamisega otsekohe palgalise isiku ametisse seadmine ühendatud on, kes asja hing oleks ja oma tööjõu ülesandele pühendaks“.

Sama aasta sügisel otsustabki EÜS oma kogu Muuseumile anda järgmistel alustel:⁴

I. Et EÜS-il enesel üle jõu käib täielist Eesti keelset raamatukogu üleval pidada, siis annab EÜS Eesti keelse raamatukogu ja selle nimekirjad E. R. Muuseumile täielikult edasi.

II. E. R. Muuseum kohustab ennast E. Ü. Seltsile kohast Eesti keelset raamatukogu asutama, s. o. annab EÜS-sile tarvilikud dubletid tagasi ja kohustab summat maksma mis uuemate Eesti keelsete raamatute muretsemiseks tarvis läheb. Summa suurus määratakse kuni vil! koosolekuni ära.

III. EÜS palub, et vil! seda abiraha, mis nad selleks on andnud, et EÜS täielikku Eesti keelset raamatukogu võiks muretseda, edasi maksaksivad, kuna aga EÜS-sil raamatukogu edasiandmise pärast uusi raamatuid juurde tuleb muretseda, tuleks pool sellest rahast täieliku keskraamatukogu hääks tarvitada, s. o. E. R. Muuseumi kätte, teine pool aga EÜS-sile Eesti ja võõrakeelse raamatukogu pääle.

IV. Väga soovitav oleks, et vil! raamatute muretsemiseks abiraha kõrgendaks.

¹ E. R. M-i tegevliikmete kogu koosoleku protok. 1. IV 1909. a.

² samas.

³ E. R. M-i juhatuse koosoleku protokoll 2. IV 1909.

⁴ EÜS-i koosoleku protok 15. X 1909. a.

V. Baltika ühes nimekirjadega annab EÜS täielikult E. R. Museumile edasi, kuna viimane kuni 50 rbl. EÜS-sile maksab, et EÜS selle eest üldlause sisuga Baltikat muretseda võiks.

VI. Soome keelse raamatukogu ühes nimekirjaga annab EÜS täielikult Eesti Rahva Museumile edasi, tarvilikka dublettisid ja sõnaraamatuid välja võttes.

VII. Museumi ja piltidekogu annab EÜS ühes kappide ja nimekirjadega E. R. Museumile täielikult edasi.

VIII. Käsikirjade kogu, nii kaugele kui see EÜS-sisse ei puutu, annab EÜS E. R. Museumile täielikult edasi.

IX. EÜS valib iga aasta raamatukogu komisjoni vähemalt 3 meest, kes E. R. M-mi ametniku juhatusel töötavad.

X. EÜS. annab E. R. M-mi raamatukogule ja Museumi kapidele ruumi, kuni see ta oma elamist liiga ei takista. Soovitav oleks, et EÜS. E. R. Museumi raamatukogule ise oma toa annaks.

XI. EÜS kingib E. R. Museumile oma lugemislaualt ajalehed, mis tal aasta lõpul alal on.

XII. Kui E. R. M. oma tegevust lõpetab, siis läheb raamatukogu EÜS-si või mõne teise sarnase asutuse kätte.

XIII. EÜS-sil peab oma asemiku kaudu kuidagi viisi võimalik olema E. R. Museumi juhatamisest osa võtta.

Üleantud EÜS-i kogus, mis saigi praeguse Arhiivraamatukogu aluseks, oli üle 10 000 köite,¹ milline arv küllalt suur ja mis tõi enesega kaasa nii mõnegi raske küsimuse noore Muuseumi ellu. Tekkisid ruumidega ja korraldamisega ühenduses olevad küsimused. Esialgu saadakse asjast nii üle, et EÜS jätab kogule tema senised ruumid tarvitada².

Ometi ei heiduta Muuseumi ruumide puudumine, mille teravaks ajab just raamatukogu. Kõrvuti muude Muuseumi ülesannetega seisab raamatukogu ikka esimeste hulgas. Püütakse vanavara korjamisel ka vanemate ja haruldaste raamatute korjamist silmas pidada. Rahaline seisukord ei lase kogu ostu teel palju täiendada, seepärast püütakse kasustada teisi teid. Läbirääkimiste järele saab raamatukogu Tartus asuvalt *tsensorilt Babanow'ilt* Ülema Trükivalitsuse loal arhiivi-raamatuid, mis viimase kümne aasta jooksul ilmunud. Samuti lubati, et Muuseum ka edaspidi kõigist neist raamatutest, mis *tsensorile* trükikodade poolt saadetakse, ühe eksemplari oma raamatu-

¹ Eesti Rahva Museum 1912 (Tartu, 1913), lk. 7 on märgitud 14 000 raamatut. See arv oli EÜS-i kogus olevate raamatute üldarv, kuna Muuseumile üle andes EÜS omale jättis dublette. Samuti on nähtavasti 14 000 hulgas loendatud ka käsikirjad ja pildikogu.

² E. R. M-i juhat. protokoll 19. XII 1909.

kogule saab.¹ Ühtlasi teeb M. juhatus otsuseks ka teistelt tsensoritelt paluda igast raamatust ühe eksemplari, ning peagi võib esimees dr. O. Kallas juhat. koosolekul (13. III 1912) teatada, „et ka Tallinna tsensor H. Jannseni ja Peterburi tsensor M. Pukitsa käest raamatuid saadud, seni küll veel vähemal arvul, kuid lootust on edasi saada“.

Ruumid teevad aga takistusi. Juurdetulnud raamatuid ei saa korraldada kasustamiseks. EÜS-ist lubatud raamatud seisavad ikka veel seal. Alles 1913. a. lõpul jõuti nii kaugele, et linnavalitsuse poolt antud ruumidesse (Gildi tän.) võis EÜS-ist ajalehed Muuseumi ruumidesse üle tuua. Hiljem toodi üle ka Baltimaadesse puutuv võõrakeelne kogu, kuna suur kogu eestikeelseid raamatuid alles 1917. aastal üle võidi tuua.

Hoolimata sellest teotsetakse aga agaralt edasi. Juba 1912. a. lõpul astutakse samme Peterburi keiserlikust avalikust raamatukogust eestikeelsete ja Baltimaadesse puutuvate raamatute dublettide saamiseks.² Teatavasti sai nimet. raamatukogu kõigist trükitoodetest, mis üldse Venemaal ilmusid, tsensorieksemlare. Hari-likult läks vähemtähtsatest raamatutest, mida olid ka kõik eestikeelsed ja üldse vähemusrahvuste keeltes ilmunud raamatud, ainult üks eksemplar raamatukogusse, teine aga dublettide osakonda või müüdi maha. Samuti astutakse samme ka teistelt asutistelt raamatute saamiseks, nagu Vene Teaduste Akadeemialt selle soome-ugri rahvaste ja Läänemere kubermangude kohta käivad väljaanded j. m. Kulub hulk aega läbirääkimisteks, kuid tagajärjed ei jää tulemata. Keiserl. aval. raamatukogust saadi 1916. a. 6000 raamatut (2200 eestik., 3300 „baltikat“ ja üle 500 soome- ja rootsikeelse), kuhu hulka ka vähemad trükitööd arvatud.³ Vene Teaduste Akadeemialt saadi 1914. a. sügisel 96 raamatut. Ka astuti samme prof. Kaarle Krohn'i kaudu Helsingi ülikooli raamatukogust eestik. raamatute saamiseks, nimelt nende, mis ilma suurema väärtuseta ja mida seal ei kataloogita,⁴ kuid sealt anti vastus, et kõik eestikeelsed raamatud kataloogitakse.⁵

¹ sama 9. XI 1911.

² sama 4. IX 1912.

³ Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917 (Tartus, 1918), lk. 10.

⁴ E.R.M-i juhat. protokoll 13. II 1914,

⁵ sama 23. VIII 1916.

Kogu aeg hoitakse raamatukogu mõte ja selle arendamine eelil. 1914. a. üldkoosolekul räägitakse jälle, „et etnograafilise kogu kõrval teine suurem ülesanne on täielise Eesti keele keskraamatukogu korraldamine. EÜS on omal ajal sellega algust teinud ja raamatukogu museumile edasi annud. Kogusse tahetakse kõik saada, mis Eesti keeles ilmub, vähem kui trükitöö, Baltimaal ilmunud ja Soome-Ugri rahvastesse puutuvad tööd.“¹ Raskusi teeb aga kõike saada, iseäranis vähemat kirjandust, sest need ei lähe müügile ja kaovad harilikult ruttu. Tõstetakse üles tsensori-eksemplaride nõutamine nendest töödest, mis eesti keeles ilmuvad, kuna „kuskil pole praegu korraldatud Eestikeelne kogu. Tihti lähevad raamatud, mis kogudele määratud, vanaraamatukauplejatele.“² Tsensori-eksemplariid jäävad aga saamata kõigi katsete peale vaatamata. Seepärast käidakse läbi kõik trükikojad ja kirjastajad ning toodakse raamatukogusse kõik trükitööd, mis sinna seisma jäänud. Ka suudetakse trükikodadele selgeks teha ühe täieliku keskraamatukogu tarvet, nii et suur osa trükikodadest panevad Muuseumi jaoks kõrval trükitoide, mida siis teatava aja järele kas ise ära saadavad või mida muuseumilased ära viivad. Suurem annetust tuli 1916. a. H. Laakmanni trükikojalt (Tartus), umb. 4000 raamatut, mille hulgas väärtuslikkudest seeriatest hulk köiteid, nagu „Inland“, „Urkundenbuch“, „Baltische Wochenschrift“ j. t.³

Kõiki neid jooksvalt ilmunud raamatuid, mida korda ei lähe saada tasuta, ostetakse. Kui palju ostude peale kulutatud, ei selgu aruannetest, kuna raamatukogu täiendamiskulud pole eraldi näidatud. 1916. a. eelarves on ette nähtud ostudeks 150 rubla. Aasta jooksul aga oli võimalus teha mitmeid suuremaid oste ning aruande järgi on raamatukogu täiendamiseks kulutatud summa ligi neli korda suurem kui lubatud summa. Osteti Baltimaasse puutuvat kirjandust Joh. Habicht'ilt Peterburist (kad. prof. Engelmann'i kogu), umb. 300 raamatut ja kad. C. Treffneri pärandusest üle 1000 raamatu.⁴

Suur juurdekasv oli ka 1917. aastal, mil saadi terveid kogusid: „nii kinkis Villem Reiman'i perekond kadunu raamatukogu täielikult, mille hulgas leidub kaunike kogu eestikeelset ja meie maasse ja rahvasse puutuvat kirjandust. Kogus on 26 isenimelist ajakirja

¹ ERM-i üldkoosoleku protokoll 15. II 1914.

² sama 31. I 1915.

³ Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917 (Tartus, 1918), lk. 10.

⁴ sama, lk. 11.

ja ajalehte ja 1115 isenimelist raamatut. Eesti Kirjanduse Selts annab oma raamatud (tänapäev 1034 nrt.) keskraamatukogule tingimisega, asemiku läbi kogu valitsemisest osa võtta. I. Eesti polgu kirjutajate komando andis polgu lõpetamise puhul oma raamatukogu, kokku 415 köidet, hinnatud 1126 r. pääle.¹ Veel anti 1917. a. kevadel Muuseumile üle trükivalitsuse likvideerimisel terve Tartu tsensori arhiiv.² Juurde tulevad endiselt kõik eesti ajalehed ja pea kõik võõrakeelsed kodumaal ilmuvad ajalehed, mis saadetakse nende toimetuste poolt hinnata. Samuti märgib aruanne, et ka mõned kirjastajad ja trükikojad on oma töid kinkinud, nii Tartust: „Postimees“, M. Hermann (üle 200 raamatu), J. Mällo trükikoja arhiiv, Grenzstein. Tallinnast: Mäns, Ehrenpreis, Kitzel, Talvik, Schiffer. Loodeti saada ka prof. R. Hausmann'i rikkalik Baltimaid käsit. raamatute kogu, kuid see läks ootamata teiste ringkondade kätte. Viimase mittedaamisel tehti otsuseks osta suuremal määral „baltikat“, milleks kulutada kuni 1000 rubla.³

Kuigi Muuseumi tegevuse alul räägiti raamatukoguhoidja ametisse võtmisest, omegi ei teostunud see nii pea, — ühelt poolt rahalistel põhjustel, teiselt poolt polnud võimalik ruumide puudumisel kogu korraldada. 1913. a. sai Muuseum asjaajaja, kelle ülesandeks oli terve asutise, seega ka raamatukogu eest hoolitsemine. Alles 1917. a., mil korda läks Tartu linnavalitsuselt kogude jaoks ruume lisaks saada, võetakse ametisse raamatukoguhoidja ja temale abilised. Siit peale hakkabki senine raamatute kogu omandama rohkem raamatukogu ilmet, mis kasustamisvõimaluse kõrval lõi võimaluse kogu täiendamiseks. Seati ülesse EÜS-i ja V. Reiman'i kogu ning korraldati võõrakeelsed Eestisse ja Baltimaadesse puutuvad raamatud. Viimase kiire korraldamine võeti ette selle osakonna täiendamise sihiga, et teada saada, mis juba kogus olemas, kuna peale 1920. a. läks likvideerimisele hulk end. mõisnikkude rikkalikke „baltika“ kogusid, mis pakkusid võimalusi Arhiivraamatukogu täiendamiseks. Küll ei saadud summade puudumisel kõike osta, mis saadaval oli, kuid siiski saadi õige märgatav lisa.

Aastad 1918—1920 toovad vähemaid juurdekasve. Ostusid teha pole peaaegu võimalik, samuti ei tule ka suuremaid annetusi. Kuid omariiklusega täitub raamatukogul ammuigatsetud soov — s u n d -

¹⁻² sama, lk. 11.

³ ERM-i juhat. protokoll 25. IV 1917.

eksemplare saada. Tsensori ameti kaotamisega on trükikojad kohustatud saatma tsensorite jaoks kindlaks määratud arv trükitooteid siseministeeriumile. Viimane jaotas need kogudesse, kusjuures ka Arhiivraamatukogu sai 1—2 eksemplari. Segaste aegade tõttu ei saanud siseministeerium kõiki trükitooteid ja seetõttu oli ka Arhiivraamatukogusse saadetud materjal hõreda võitu.

Edasi kasvab raamatukogu peamiselt sundeksemplaride näol, saades neid 1923. a. kevadeni endiselt siseministeeriumilt ning riigikogu poolt 1. apr. 1923. a. maksma pandud trükiseaduse¹ par. 20. järgi kõigist riigi piirides ilmuvatest trükitöödest kaks sundeksemplari. Viimaste andmisega ei antud üksi võimalus täiendamiseks kõigi ilmunud raamatutega, vaid see oli ühtlasi eraseltsi kättes ja hooles oleva raamatukogu tunnustamine riigivalitsuse ja rahvaesinduse poolt suuremate riiklikkude raamatukogude — riigiraamatukogu ja Ülikooli raamatukogu vääriliseks.

Peale sundeksemplaride on kogu kasvanud ostude kaudu, eriti „baltika“ alal. Samuti on saadud annetisi. Suuremad ostud olid 1924. ja 1925. aastal, mil osteti Tallinnast T. Mutsu' 9425 köiteline laenuraamatukogu (1924. a.) ja J. Ploompuu' 2078 köiteline kogu (1925. a.). T. Mutsu' kogu, mis vanemaid ja suuremaid, sisaldas hulk Tallinnas ilmunud raamatuid endisest ajast, kuna Arhiivraamatukogus Tallinna väljaanded võrreldes Tartu omadega puudulikumalt esinesid, sest Muuseum lootis siin Tallinna osakonna peale. Vaja oli puuduvaid ja tarvilikke dublette ainult umb. kümnendik tervest Mutsu' kogust, kuid teisiti polnud võimalik neid saada kui terve kogu omandamisega. Üldiselt, vaatamata sellele, et kogu laenuraamatukoguna tublisti kulutatud ning suur osa teostest õige mitmes eksemplaris, võis ostu siiski kaunis rahuldavaks pidada. Ka Ploompuu'lt ost andis kogule seni puuduvaid ning vajalikke dublette. Selles kogus raamatud ei kandnud tarvitamise ega kulumise märke, mille tõttu selle ostu läbi oli võimalik seniseid kulunud eksemplare asendada uutega.

1927. ja 1928. aastal peeti läbirääkimisi H. Leoke'se kogust (Viljandis) raamatute välja valimise asjus, mis aga tagajärgi ei andnud, kuna omanik soovis kogu tervikuna või üksikute osakondade kaupa müüa. Ka selle kogu näidendite osakonna asjus, mida taheti ter-

¹ Riigi Teataja 1923, nr. 43.

Pilt 2. Osa Arhiivmtk. raamatute magasinist.

vikuna osta (sest Mutsu koguga näidendeid kaasa ei tulnud ja selles osakonnas on Arhiivraamatukogul auke), ei saadud hinnas kokkulepet.

1928. a. andis Eesti Kunstimuuseum Tallinnas, mis varemalt teotses E. R. Muuseumi Tallinna osakonnana, seal leiduvad ajalehed ja ajakirjad üle, mida oli terve vagunitäis. Ajalehed ja ajakirjad olid kõitmata, ainult pakki seotud ning osalt täiesti lahtiselt. Mitmekordsete ümbertõstmiste tõttu ja niiskes ruumis seistes olid need tublisti kannatada saanud. Terveid aastakäike leidis õige vähe, kuid teatavat lisa andsid need siiski, võimaldades siinolevatest poolikutest aastakäikudest ja üksikutest numbritest komplekteerida 306 seni kogus puuduvat või ainult ühes eksemplaris leiduvat kas täielikku või peaaegu täielikku aastakäiku ning peale selle täiendada hulk puudulikke aastakäike üksiknumbritega.

Viimased aastad on raamatukokku juurde toonud 5000–6000 köidet aastas. Näib, et see arv on stabiilseks muutunud. Suuremaid ostusid kogudena ei ole enam mõtet teha, mis läbi kuhjub asjata hulk neid raamatuid kogusse, mida ei vajata ning kolmandaid, neljandaid jne. eksemplare. Viimaste aastate juurdekasv on seisnud peamiselt sundeksemplarides, eesti maa ja rahva kohta välismaise jooksva kirjanduse hankimises ning vanema eestikeelse ja „baltika“ kogu aukude täitmisel.

Koostis.

Raamatukogu koostis 1931. aasta algul oli:

Raamatuid:

eestikeelseid	53 830 köidet
võõrakeelseid kodumaal ilmunuid ja kodumaad	
käsitlevaid	24 800 „
soome-ugri rahvastesse puutuvaid	1 595 „

Perioodikaid:

eestikeelseid ajalehti ja ajakirju	5 808 aastak.
võõrakeelseid	2 800 „
soome-ugri ajalehti ja ajakirju	580 „

Muid:

jätkteoseid (aastaraam., jooksvaid seeriaid jne.)	1 027 köidet
teatmeteoseid ja käsikogu	1 130 „
maakaarte ja plaane	1 200 tükki
väikekirjandust (aruandeid, lendlehti ja muid vähemaid trükitöid)	1 000 mappi
	93 770 köidet. ¹

¹ aastakäigud, mapid, tükid on kokkuvõttes arvestatud kõite ette.

See köidete arv on tõstnud Arhiivraamatukogu meil suuruselt teisele kohale peale Ülikooli raamatukogu, kogu Balti riikides aga neljandale kohale (vt. lk. 4). Peale selle on raamatukogul käsi-kirjade osakond, mis deponeeritud E. Kultuurloolisse Arhiivi, ning mõnituhat raamatut, mis ei kuulu raamatukogu ülesannete piiridesse, ja välisajakirjandusest eestisisuliste kirjutiste väljalõikeid.

Eestikeelsetest raamatutest on 22 356 eri raamatut, kuna ülejäänud moodustavad dublette ja vahetuseksemplare. Kuna eestikeelseid raamatuid selle algusest kuni 1927. aastani arvatakse ilmunud olevat 21 000 ümber¹ ja 1928—1930. a. umbes 4 500 raamatut, seega kokku üle 25 000 raamatu, siis moodustab kogus olevate arv ilmunud raamatute üldarvust 90 protsenti. Vanemate, kuni 1850. aastani ilmunud raamatute protsent on väiksem, kuna paljud neist olid juba tol ajal, mil rahvusliku raamatukogu asutamise sihiga raamatuid hakati korjama, muutunud haruldusteks ja kättesaamatuteks. Selle vastu on aga iseseisvusaastail ilmunud raamatud kogus esindatud peaaegu 100-protsendilise täielikkusega.

Võõrakeelsete ja kodumaal ilmunud ja kodumaasse ning Balti maadesse üldse puutuvate teoste üldarvu ei saa kindlaks määrata, samuti ei ole ka rmtkogu selles osakonnas dublette eraldatud põhikogust. Umbkaudu võib „baltika“ osakonnas eri pealkirju arvata 16 000 peale, seega on Arhiivraamatukogu „baltika“ poolest täielikumaid üksikkoguna kogu Balti riikides.

Mis aga Arhiivraamatukogule eriti väärtuse annab, on eestikeelsete raamatute kõrval ajakirjanduse ja väikekirjanduse osakonnad. Nagu teada on ajaleht juba oma iseloomult säärane, mida raske aastakäiguna komplekteerida. Ilmudes üksiknumbritena pikema aja jooksul, tuleb ette eksitusi saatmisel, kaotsiminekuid postil jne. Pealegi ei lähe ajaleht terve aastakäiguna müügile ning ka üksiknumbrid on varsti peale ilmumist raskesti kättesaadavad. Teiseks nõuab ajalehe hoidmine suuremat ruumi, tema köitmine on kulukam jne. Seepärast muutuvad ajalehed kaugelt enam haruldusteks kui raamatud. Seda näeme ka eestikeelse ajalehe juures. Teame, et esimesest eestikeelsest ajalehest, mis teatavasti ilmus 1766. aastal,²

¹ R. Antik, Eestikeelse raamatu 295 aastat („Raamatukogu“ nr. 2 — 1929.) lk. 69—71.

² Lühike õppetud mis sees monned head rohhud täeda antakse. (Wlj. A. W. Hupel.) Põltsamal, 1766.

on vaid üks täielik komplekt alal hoidunud, kuna näiteks teisest ajalehest 1806. aastast ¹ ühtki komplekti ei kodumaal ega ka väljaspool ei teata olevat, veel enam, isegi ilmunud 41 numbrist pole ühtki numbrit leida. Ka hilisematest ajalehtedest „Perno Postimehest“ (1857.—1885. a.), „Tallorahwa Postimehest“ (1857.—1859. a.), „Sakalast“ (1878. alates), „Walgusest“ (1880.—1906. a.), „Wirmalisest“ (1887.—1892. a.), „Olewikust“ (1882.—1915. a.), „Postimehest“, „Päewalehest“ j. t. tulevad küll ette üksikud aastakäigud, kuid täielikud komplektid kõigist ilmu-

Pilt 3. Osa ajalehtede magasinist.

nud aastakäikudest ühes lisade ja kaasannetega on täiesti haruldused. Minu teada pole viimati loendatud komplekte peale Arhiiv-raamatukogu mujal olemas. Kuid ka käesolevast sajandist on ajalehed haruldased ning täielikud aastakäigud ja komplektid suurelt osalt vaid mõnes üksikus eksemplaris säilinud. Otse öudsena tundus, kui mõne aasta eest allakirjutanu, koostades eesti ajakirjanduse üldbibliograafiat, Tallinna ja Tartu raamatukogud läbi käies leidis sealt vaid mõned üksikud, paremal juhul aga mõnedkümned aastakäigud

¹ Tarto-maarahwa Näddali-leht. Wäljaannud G. Oldekop ja J. Ph. v. Roth. Tarto, 1806.

kuni iseseisvuseni ilmunud eestikeelsest ajakirjandusest. Kogu Tallinna kohta kokku võis näha ainult paarisaja aastakäigu ümber (peamiselt Tallinna Keskraamatukogus), kuna ometi kuni 1917. a. on ilmunud umb. poolteisttuhat aastakäiku.¹

Arhiivraamatukogus on eesti ajakirjandus kuni 1920. aastani esindatud 90 protsendi ümber ja peale 1920. aasta 100 protsenti. Säärase täieliku kogu loomine on maksnud suurt hoolt ja vaeva ning selle eest on tõsist tänu ära teeninud

Pilt 4. Käsikirjade kogu (EKLA).

EÜS, kes hakkas neid koguma enne Muuseumi asutamist ja laskis kõiata aastakäigud, mis tagas rohkem nende säilitamist. Hiljem kogudes oleks kindlasti paljugi puudu jäänud sellest väärtuslikust materjalist, ning uurijatele, meile ja tulevastele põlvedele, oleks tähendanud see asendamatu tühikut. Üle võttes EÜS-ilt raamatukogu, püüdis Muuseum eriti hoolitseda just selle osakonna eest, muu hulgas avaldades 1914. aastal oma kogus leiduvate eesti ajalehtede ja ajakirjade nimekirja² ühes üleskutsega saata puuduvaid.

¹ R. Antik, Eelnimetatu, lk. 70.

² Eesti Rahva Museum 1914 (Tartus, 1915), lk. 60–83.

Teine ainuke sellelaadiline kogu on väikekirjanduse osakond. Ei paku ju väike trükitoode, nagu mõne seltsi või ühingu aastaaruanne, põhikiri, üleskutse jne. üksikult pea mingit huvi. On aga säärane materjal täielikult teatud seltsi või ühingu kohta olemas, on see esmajärgulise tähtsusega tema arengu ja tegevuse uurimiseks ja tundma õppimiseks. On aga materjal koos ülemaaliselt — valgustab see teatud seltside-ühingute kõrval juba teatud alade arengut ja liikumist ülemaaliselt. Näiteks ei saa meie ühistegevuse liikumise arengut kirjutada ilma igasuguste piima-, laenu-hoiu j. t. ühingute aruanneteta ja põhikirjadeta; põllumajanduslikkude näituste arengut — näituse nimekirjadeta jne. Sageli on väiketrükitoode otse dokumentaalse väärtusega. Kuigi ka Arhiiv- raamatukogus selles osas auke leidub, ometi väärivad tähelepanu olemasolevadki.

Juba EÜS-ilt päris Muuseum kogukese käsikirju. Muuseumi päevil tuli neid juurde. Enamikus on see eramaterjal, koosnedes avalikkude tegelaste kirjadest, peetud kõned ja ettekannete käsikirjadest, trükitud ja trükkimata raamatute käsikirjadest, mitmesugus- test tähelepanekutest ja ülestähendustest, seltside ja ühingute kirja- kogudest, asjapaberitest üksikute eestlaste ettevõtete kohta j. m. 1917. a., mil oli karta asutiste ja seltside kirjakogude ja arhiivide segipaiska- mist ja hävinemist, asus Muuseum seisukohale, et „tulevikus peaks Eesti Keskraamatukogu juurde ka ajalooline arhiiv ehk kirjakogu kasvama. Kirjakogusse ehk arhiivi kogutakse Eesti ajaloo uurimise otstarbeks kõiksugu asjapaberid, dokumenta ja aktisid, mis Eesti ajaloo, eestlaste õiguslise vahekorra ja arvustiku kohta käivad. Ka terved valitsuskondade arhiivid võiksid vastuvõtmist leida. Iseäranis tähtis on sarnase kirjakogu asutamine praegusel ajal, kus meie kodu- maal nii palju põhjanevaid muudatusi tuleb läbi elada ja tihti iga päev lehekülgi kirjutab meie rahva ja maa ajaloosse.“¹ Laiemas ulatuses arhiivinduse alal ei saanud aga Muuseum palju teotseda, kuna 1920. a. alul valitsusringkondades esile kerkis riikliku arhiivi loomine. Valitsuskondade arhiividest läks korda saada mõned üksikud, nagu vallakohtute, okupatsiooni valitsuse, üksikute sõjaväe- osade, tsensori valitsuse omad ja veel mõnest teisest osasid. Hiljem anti ametiasutiste arhivaalid üle vastavatesse kogudesse Sõjaministee- riumile ja Riigi Keskarhiivile. Muuseumile jäid eraseltside ja isikute

¹ Eesti Rahva Muuseum 1916 ja 1917 (Tartus, 1918), lk. 12—13.

materjalid. Kuni viimase ajani on seda kogu täiendatud, kus praegu umbes 400 000 lehekülge.

1929. aastal algatati Muuseumi poolt kultuuriloolise arhiivi mõte. Taheti kogu tööd rajada laiemale alusele ja juurde tõmmata teisi seltse, kellel vastavad arhiivid olemas, et viimaseid koondada ühisesse kindlasse keskk kohta, kus rohkem oleks kindlustatud nende julgeolek, loodud kasutamisevõimalus ning hankida siia laiali olevaid. Mõte leidis pooldamist ning 1930. a. alul E. R. Muuseumi, E. Kirjanduse Seltsi, Akadeemilise Ajaloo Seltsi ja Akadeemilise Kirjandusühingu vahelisel kokkuleppel moodustati E. R. Muuseumi juurde vastava kodukorra alusel Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA), mille otstarve eesti kultuurilooliste eraarhiivade kogumine, alalhoidmine ja uurimiseks kättesaadavaks tegemine (kodukord § 1). EKLA koosneb Eesti maad ja rahvast puutuvaist kultuuriloolisist eradokumendest, käsikirjust, kirjavahetustest jne., nagu a) avalikkude tegelaste kirjad, b) seltside ja eraisikute kirjavahetused, protokollid ja teised dokumendid; c) ajalooliste traditsioonide kogud j. t. kultuurilooliselt väärtuslikud paberid (§ 3). Kogu aluseks on E. R. Muuseumi, E. Kirjand. Seltsi, Akad. Ajaloo Seltsi ja Akad. Kirjandusühingu poolt selleks deponeeritud kogud (§ 4). Kogude hoiukohaks andis Muuseum Arhiivraamatukogu majas tulekindlad ruumid, kuhu ta ka oma kogu paigutas, andes selle EKLA kolleegiumi (koosneb 2 ERM-i, 2 EKS-i, 1 Akad. Ajal. S-i ja 1 Akad. Kirj.-üh. esindajast) korraldusse.

Ruumide küsimus. Oma maja.

Ruumide küsimus tegi nii Muuseumile üldse, kui ka ühes sellega raamatukogule algusest peale raskusi. Sellest aga ei lastud end segada. Korjati ja koondati siia kogusid ja esemeid, kuigi võimalik ei olnud neid korraldada ega kättesaadustada kasutamiseks. EÜS-i poolt Arhiivraamatukogule lubatud kogu jäi edasi endistesse ruumidesse ja oli endiselt kättesaadav, kuigi peamiselt ainult oma liikmestikule. Uus juurdekasv Arhiivraamatukogus pidi jääma aga kauemaks ajaks kastidesse. 1912. a. Tartu linnavalitsuse poolt Muuseumile lubatud ruumid (linna majas Gildi tän. 8) ei olnud nii suured, et sinna oleks saanud kogusid ülesse seada. Ruumi jätkus ainult kastide ja esemete panipaigaks ja asjaajamise ruumiks. Hiljem saadi ruume juurde ja võidi hakata kogusid korraldama. Raamatukogu väljapakkimisega ja ülesseseadmisega võidi alata alles 1917.

aastal, kuid materjalide rikkalikkuse tõttu osutus määratud ruum peagi kitsaks. 1920. a. saadakse raamatukogule maja ülemine kord. Kogud seatakse üles, kuid peagi selgub, et selle raskuse all hakkab lagi vajuma. Linnavalitsus hakkab 1923. a. nõudma raamatukogu väljaviimist ning nii osutub uute ruumide otsimine paratamatuks.

Et uue otstarbekohase maja ehitamine oleks võtnud pikemat aega ja toonud kaasa suuri majanduslikke raskusi, otsustati osta raamatukogule kohane valmis maja.

Kõigiti kohast oli raske leida. Nende hulgast, mida vaadati, leiti kõige paremaks J. Post'i pärijate maja, Aia tän. 42/44, mis ka 1924. a. osteti, hinnaga 6 550 000 mk. Maja üleandmine sündis sama aasta 20. mail, millele järgnes pea raamatukogu üleviimine ja suve jooksul uuesti korraldamine. Raha maja ostmiseks saadi enamasti loteriidest, osalt ka Muuseumi majakapitalist, mis asutatud juba vene ajal, ja lõpposa, 3 miljonit marka, laenuna kultuurkapitalist.¹

Uus maja tundus õige avarana, nii et loodeti ruumi leida raamatukogu juurdekasvule umb. viieteistkümneks aastaks. Kuid juurde tulnud suuremad kogud (T. Mutsu'lt, ja Ploompuu'lt, vt. lk. 20) ning suurem juurdekasv ilmuvate raamatute ja ajalehtede-ajakirjade näol sundisid Muuseumi juhatust juba järgmisel aastal maja laiendamise küsimust ülesse võtma kolmanda korra peale ehitamise kaudu. Kuna samal aastal Muuseumi etnograafil. osakonnale korda läks kätte saada kogu Raadi lossi, mis nõudis remonti ja ümberkorraldamist, otsustati raamatukogu majale kolmanda korra peale ehitamist seekord ometi veel mitte ette võtta.²

Vahepeal on samasse majja veel paigutatud E. Rahvaluule Arhiiv ning ruume antud E. Kultuuriloolisele Arhiivile, mistõttu ruumid kipuvad raamatukogule kitsaks jääma. Väga kokku suruda kogusid ei saa, sest siis pole see enam raamatukogu, vaid raamatute ladu või virnad. Kogu peab olema süstematiseeritud ja tarviliku juurdekasvu võimalusega. Ei tohi ruume täis tuupida ja köiteid hunnikusse ajada, eriti aga säärases suures raamatukogus, kus see raskendab nende kättesaamist. Nii seisab küll juba lähematel aastatel tõsiselt ees maja laiendamine.

¹ ERM-i aastaaruanne 1924.

² ERM-i tegavusearuanne 1925. a.

Omas majas oli võimalus sisse seada ka köitekoda, nii et kõik raamatukogu köited tehakse siin, mis tuleb märksa odavam ning töö korralikum, eriti suurte ajalehtede köitmisel.

Seesmine korraldus.

Raamatukogu korraldamine algas, nagu juba eelpool tähendatud, alles peale 1917. a., mil avanes võimalus selleks ruume saada ning mil raamatukoguhoidja palgati ametisse. Ühelt poolt Tartu Ülikooli

Pilt 5. Arhiivraamatukogu maja.

raamatukogu evakueerimine Sise-Venemaale, teisest küljest omariiklusega esile kerkinud eestilised ülesanded ja tööd tõid esile elava nõudmise raamatukogu järele. Ruumide vähesus ning piiratud ainelised võimalused tööjõudude küllaldasel määral ametisse võtmiseks lubasid vaid üksikuid nõuetavamaid osasid rikkalikkudest salvedest välja tuua. Seati üles EÜS-i kogu, millel kaasas oli oma kataloog ja mis võimaldas kohe kogu kasustamist. Osa raamatuid seati lihtsalt riulitele tähestikuliselt ilma ühegi kataloogita, samuti ajakirjandus. Suuremääraline raamatukogu sisemine korraldamine algab 1925. aastal, mil

uues majas remondid, riulite valmistamine ning kohale asetamine ja raamatute väljapakkimine jõudis lõpule. — Nii siis õieti viimase viie aasta töö. Ühtlasi on sellega võimalus olnud kogu korraldamisel aluseks võtta uuemaid raamatukogunduses üldse maksvusele pääsenud meetodeid.

Kogu jaguneb kahte suurde osakonda, s. o. arhiiv- ehk põhikogu ja dublettide kogu. Esimesse on igast raamatukogus leiduvast raamatust paigutatud üks eksemplar. Selle kogu jaoks on maja võlvitud keldrikorrale sisse seatud tulekindlad ruumid rauduste ja luukidega. Eraldi seisab dublettide kogu, mis on rohkem tarvitamiskoguks. Säärast jaotust on võimalik olnud läbi viia selle tõttu, et vanemaid raamatuid suuremalt osalt kogus leidub rohkem kui ühes eksemplaris, uuemad kodumaal ilmunud teosed tulevad siia aga juba trükiseaduse põhjal sundeksemplaridena kahes eksemplaris. Raamatukogu eestikeelsete raamatute jaoks on, kus juba lõplikult läbi viidud eraldamine põhikogu ja dublettide vahel, on 22 356 teose kõrval umb. 17 000 dubletti. Umbes samas vahekorras on dubletid arhiiveksemplaridega ka „baltikate“ ja ajalehtede ning ajakirjade juures. Arhiiveksemplare püütakse tarvitada nii vähe kui üldse võimalik, et nendest võiksid osa saada ka tulevased põlvkonnad. Juhul, kui raamatust dubletti pole, võib arhiiveksemplari kasutamiseks laenutada ainult raamatukogujuhataja eriloal (vt. kasutamise määrused p. 2-a).

Mis puutub raamatute asetamisse, siis on terves raamatukogus need paigutatud süsteemitu või n. n. mehaanilise ülesseadmise viisi järgi. Selle ülesseadmise kasuks hakati juba läinud sajandi teisel poolel laiemalt rääkima ning mitmed uuemad kogud on selle omaks võtnud. Ometi on suuremate kogude juures, kus juba teatud korraldamisviis maksnud pikemat aega, õige suurte raskustega seotud üleminek teisele korraldamisviisile, mistõttu raamatukogunduslikus praktikas uuendused nii paigutamise kui ka kataloogide juures õige visad on maksvusele pääsema. Seda võib tähendada ka mehaanilise paigutamise kohta, mis on laiemaulatuslikumaid küsimusi raamatukogu korraldamises, seepärast pole ka nimetatud paigutamiseviisi, kuigi hulga paremustega, suutnud levineda. Uuemates raamatukogudes, eriti aga viimastel aastakümnetel asutatuis, on see ülesseadmisviis läbi viidud, muu hulgas ka moodsamates ja paremini korraldatud Tšehhoslovakkia parlamendiraamatukogus (Prah) ja Deutsche Bücherei's (Leipzig).

Milline on siis õieti mehaaniline ülesseadmine ja millised on selle paremused, eriti aga võrreldes seni laialt tarvitusel oleva süstemaatilise paigutamisviisiga?

Mehaanilise ülesseadmise juures paigutatakse raamatud kogusse sissetuleku järjekorras, mööda minnes aladesse liigitamisest. Nii seisavad siin kõrvuti ajalugu, matemaatika, usuteadus, ilukirjandus jne. Selle korraldamise paremused on end praktikas näidanud. Tal on lihtne signatuur; ta ei nõua üksikute ainete ja osade juures juurdekasvu ruumi. Ka pole tarvis suuremaid kingitusi ja kogusid poolitada ja jaotada. Peaomadus selle paigutamise juures on, et kord kohale asetatud raamatuid, üksikuid kogu osasid ning tervet kogu ei tarvitse ümber tõsta. Juurdekasv sünnib kogu lõpus. Süstemaatik jõuab lõpuks ikka kataloogis ja magasiniruumis piirini, kus ta peab tunnustama, et siit edasi ei saa ja ta on sunnitud üksikuid osasid ja koguni terveid aineid ümber signeerima (resp. ümber asetama suuremate hangete või mitte ette nähtud teadusharu kasvamisel). Suuremates kogudes, kus iga osakond oma ette juba kogu moodustab ja kus juurdekasv nõuaks õige palju ruumi vahede jätmisega iga alajaotuse kasvamiseks, kuna pealegi on raske ette näha alade kasvamist ning ühe juurdekasvu jaoks reserveeritud ruumi täissaamist, toob esile juba tervete gruppide ja osade ümberpaigutamist. Ka ei saa süstemaatilise paigutamise juures seda paigutamiseviisi peensusteni läbi viia. Viimast asjaolu tõendab ka see, et kogudes, kus süstemaatiline paigutus, ei pääseta ometi mööda süstemaatilisest kataloogist. Viimast on võimalik palju täpsamalt liigitada kui raamatuid, nimel viitamisega ja mitme sedeli abil.

Peale ruumi kokkuhoiu kasvamisvahede ärajätmise läbi on mehaanilise asetamise juures ruumi võimalik kokku hoida veel raamatute kausta järgi asetamisega, mis kogu väljanägemise teeb palju paremaks ning võimaldab ühtlasi seda kergemini tolmust puhta hoida.

Arhiivraamatukogus on mehaanilise ülesseadmise juures raamatud kausta järgi paigutatud. Iga kaust algab oma ette jooksva numbratsiooni ja juurdekasv sünnib kausta lõpus uue numbri andmisega.

Raamatu kogusse saabumisel kantakse see juurdekasvupäevikusse. Viimane algab iga aasta nr. 1-ga ja läheb jooksvalt edasi aasta lõpuni. Päevaraamatus on liigitus järgmine:

Sissetuleku kuup.	Jooksev nr.	Signatuur		Tiitel	Saamiseviis	Kõidete arv	Hind	Tähendused
		Kaust	Järje- korra nr.					

Kõik joonevahed täidetakse kohe raamatu sissekandmisel, peale signatuuri (kohandr-i). Ühtlasi saab raamat tiitellehe tagaküljele päeviku vastava numbri. Kataloogimise järgi määratakse kindlaks raamatu kaust ja antakse talle signatuur, mis märgitakse päevikusse vabaks jäetud joonevahesse. Ajakirjad ja ajalehed ning teiste perioodiliste, poolperioodiliste, seeriade jne. jaoks peetakse ajutised (interim) sedelid ning need kantakse päevikusse aastakäikudena, seeriatena, tervikutena jne.

Peale juurdekasvupäeviku peetakse teise rakendusraamatuna iga formaadi jaoks eri kohakataloogi järgmise jaotusega:

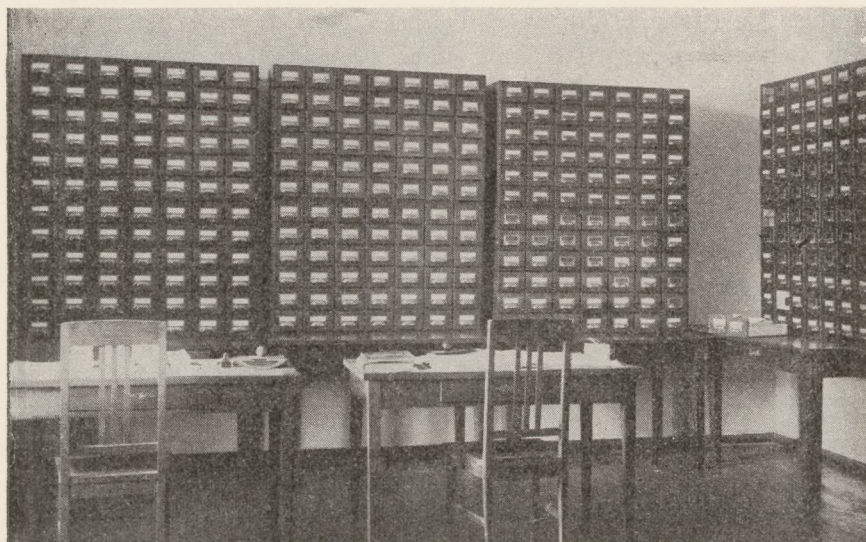
Kaust ja nr.	Päeviku nr.	Tiitel	Kõidete arv	Tähendused

Siin saab iga kaust oma ette jooksva numeratsiooni.

Need kaks rakendusraamatut, mis mõlemad köitekataloogid, korrespondeerivad oma vahel, tuues vastastikku kõrvuti oma numeratsiooniga ka teise oma, mis annab võimaluse alati kindlaks määrata kogusse tulevaid ja kogus leiduvaid teoseid, näidates nende kohta kogus, eksemplaride arvu ja luues oma lihtsuse juures täpsa ning kiire võimaluse kogu kontrollimiseks ja revideerimiseks. See rakendusraamatute süsteem on tarvitusel ka paljudes kogudes välismaal (ka juba mainitud Tšehhoslovakkia parlamendiramatukogus ja Deutsche Bücherei's).

Sedelkataloogidest on seni kogus olemas tähestikuline autorikataloog, mis koostatud mõne vähema lahkuminekuga Preisi instruksioonide järgi. Arvestades asjaoluga, et meil alles puudub rahvuslik biblio-

graafia, on kataloogi valmistamisel silmas peetud mitte puht raamatukogu tarvidust, mis ainult kindlaks määrab, kas otsitud raamat kogus olemas ja kus ta seisab, vaid selles on püütud anda vastust ka reale teistele küsimustele, nagu: mida teatud isik üldse kirjutanud, olgu siis see iseseisva raamatuna ilmunud, ühenduses mõne teise isiku tööga või koguteoses; samuti, mida kirjutatud teatud isiku üle, kes seda kirjutanud ja kus kirjutis leidub; teateid trükkijate, kirjastajate jne. üle. Sellelt seisukohalt lähtudes on registreeritud ja sedeldatud

Pilt 6. E. Bibliograafia Asutise kartoteek.

koguteoste sisukorrad, sedelid kirjutatud toimetajate, tõlkijate, seeriade jne. kohta. Keskmiselt on nõudnud iga raamat tähestikulisel kataloogi jaoks ligi kolm sedelit.

Kataloogimata jäävad alla 4-leheküljelised ning teised vähemad trükitööd, nagu aruanded, kodukorrad jne. Samuti pole need ka asetatud mehaanilise printsiibi järgi, vaid mappidesse vastavate väljaandjate asutiste ja seltside järgi, või jälle süstemaatiliselt ning paigutatud riulitele tähestikulises järjekorras.

Raamatute kõrval bibliograafitakse ka ajalehtede ja ajakirjade sisustikud, küll mitte otse raamatukogu, vaid selle juures asuva Eesti Bibliograafia Asutise poolt, mida juhib toimkond,

kus peale ERM-i esindajate on E. Kirjanduse Seltsi ja Tartu Ülikooli esindajad. Ajalehtedest ja ajakirjadest kirjutiste kättesaadavustamise kõrval suurest ajakirjanduse rägastikust on tarvilik see bibliograafia veel selle poolest, et sellega jääb ära tülikas ajalehtede ja ajakirjade asjatu lehitsemine teadete ja kirjutiste otsimisel. Ajaleht aga, mis halval paberil ja oma suuruselt ja kaustalt ebamugav tarvitada, kulub lehitsemiste tõttu rutemini kui teised väljaanded. Kirjutiste otsimisel lehitsetakse sageli läbi terved aastakäigud, ilma et sealt midagi leitakse. Nagu raamatukogu kasutamise arvustik näitab, on ajakirjanduse kasustamine õige suur. Teisest küljest on teada ajakirjanduse säilumist vanemast ajast ainult ühes või kahes eksemplaris, nii et nende bibliograafimisküsimust pidada tuleb esmajärguliseks küsimuseks raamatu bibliograafia kõrval, seda juba tahtest, neid säilitada ka tulevastele põlvedele. Muidugi on ka bibliograafial oma tähtis koht täita ajakirjanduses ilmunud rikkalikkude materjalide kätte juhatamises.

Seni on ajalehed kuni käesoleva sajandini suuremalt jaolt läbi töötatud ning hilisemast ajast ka osa. Kokku on bibliograafitud alates asutise tegevuse algusest 1921. a. kuni käesoleva aastani 331 aastakäiku ning nende sisu kättesaadavaks tehtud umbes 420 500 sedeli abil. Ometi on viimastel aastatel töös seisak tulnud, kuna tööjõudu on tulnud kokku tõmmata, nii et ei jatku seda isegi jooksva ajakirjanduse läbitöötamiseks, kuna järelbibliograafimise peale ei saada mõeldagi.

Raamatukogu tähestikulise autorinimistu kõrvale on mõeldud eestikeelsetele kuni 1917. a. ilmunud teostele koostada ainekuline kataloog. Hilisemate teoste jaoks pole säärane kataloog tarvilik, kuna 1918. a. alates ilmunud teoste üldbibliograafia juba lähemal ajal täielikult ilmub ühes aineregistriga, mis ainekulise kataloogi teeb tolle ajajärgu kohta raamatukogus tarbetuks. „Baltika“ osas tahetakse aga ainekuline kataloog valmistada, sest ilmunud ja ilmumisel olevad bibliograafiad on siin vaid ajaloo ja selle kõrvalainete vallast, kuna raamatukogus on kirjandust igalt alalt.

Silmas pidades raamatukogu täielikkust eestikeelsete teoste suhtes ning üldbibliograafia puudumist 1917. aastani ilmunud teostest, kavatses raamatukogu oma sedelkataloogi paljundada lasta, milline oleks rahvusliku bibliograafia aset täitnud, esitades 90 protsenti kogu materjalist. Sellest tuli loobuda peamiselt ainelistel põhjustel.

Et aga raamatukogu lugemislauale kataloogi tarvis ning et seda ka teistesse suurematesse raamatukogudesse anda, võeti ette käesoleva aasta alul kataloogi paljundamine kirjutusmasina abil. Ümberkirjutatud sedelkataloog aga töötatakse ümber ainekuliseks kataloogiks. Samuti mõeldakse toimida ka „baltikatega“.

Kasustamine.

Lähtudes arhiivi põhimõttest on raamatukogu kasustamine

Pilt 7. Pealugemissaal.

võimaldatud ainult kohapeal selleks määratud lugemislauas, kuid siingi piiratud. Nii ei anta lugemiseks harilikus korras uuemat ilukirjandust, et ära hoida ajaviitelugejaid. Väljaspoole laenutamine on lubatud ainult erijuhtudel dublettide osakonnast.

Keskmine viimastel aastatel kasustatud köidete arv on 10 000 ümber, millisest arvust üle poole langeb ajalehtedele ja ajakirjadele.

EESTI RAHVA MUUSEUMI ARHIIVRAAMATUKOGU KASUSTAMISE MÄÄRUSED.

I. L u g e m i s l a u a s.

1. E. R. M-i Arhiivraamatukogu lugemislaua on avatud uurimise otstarbeks igal tööpäeval kl. 9—15.

Märkus: Erilistel juhtudel (nagu väljastpoolt lühikeseks ajaks Tartu sõitnud uurijaile, kiire iseloomuga töö tegijaile jne.) võib raamatukogujuhataja lubada ka peale lõunat kl. 17—20 lugemislauas töötada, kusjuures kasustaja hiljemalt sama päeva kella 14-ks peab teatama oma soovist, ühtlasi esitama tarvisminevate teoste nimestiku.

2. Laenaja peab täitma soovi-sedeli, mis lugemislaua järelevaatajalt alati saada ning sedeli andma lugemislaua järelevaatajale, kes muretseb soovitud materjalid lugejale.

Märkus: a) Uuema ilukirjanduse (alates 1918. aastast) ja teoste, mis kogus ainult ühes eksemplaris, tarvitamiseks nõutakse raamatukogujuhataja eriluba, kusjuures viimaste andmisel silmas peetakse, kas nõutud teosed müügilt ning teistes tarvitamiseks määratud kogudes puuduvad või jälle kui nimet. teoseid tarvitatakse ühenduses teiste teostega.

b) N. n. keelatud kirjanduse osakonnast võib kirjandust saada juhataja esimehe loal.

c) Raamatukogujuhataja võib kogu korraldamisest tingitud põhjustel, samuti ka revisjoni, köitmise jne. korral kirjandust mitte välja anda.

d) Jooksvatest köitmata ajalehtedest ja ajakirjadest lubatakse tarvitada ainult neid, mis toimetuste poolt kogusse saadetud, kuna sundeksemplari-dest ajalehtede ja ajakirjade tarvitamiseks andmise üle otsustab raamatukogujuhataja.

3. Igasuguste märkuste tegemine laenatud teostesse ning nendega hoolimatult ümber käimine on keelatud. On see mõnesugustel põhjustel aga siiski aset leidnud, peab sellest laenatud teose kasustaja teatama lugemislaua järelevaatajale.

4. Soovib keegi laenatud teosest väljakirjutusi teha, siis on see lubatud ainult pliiatsiga. Tindi tarvitamine ära kirjade ja märkuste tegemisel on keelatud.

5. Pärast tarvitamist peavad lugejad laenatud teosed lugemislaua järelevaatajale jälle tagasi andma, mille vastu viimane annab oma märkusega soovisedelid vastava osa.

6. Lugejatel on keelatud isiklikke raamatuid raamatukogujuhataja või lugemislaua järelevaataja loata lugemislaua kaasa tuua. Lugejad on kohustatud säärasel korral lugemislaua tulles ja sealt lahkudes kaasa toodud raamatud lugemislaua järelevaatajale ette näitama.

7. Kirjandust on keelatud viia raamatukogujuhataja teadmiseni E. R. M-i teistesse osakondadesse ja E. R. M-i juures asuvatesse asutistesse.

8. Võõrastel on lubatud kogude hoiuruumidesse minna ainult raamatukogu ametniku saatel.

9. Vaikuse rikkumine ja suitsetamine on keelatud.

10. Nende määruste vastu eksijatelt võib raamatukogujuhataja kogu kasutamise loa ära võtta kuni raamatukogu toimkonna otsuseni.

II. Väljaspool raamatukogu ruume.

11. Erilistel juhtudel võib teost laenutada väljaspoole raamatukogu ruume Tartus või isiklikult ära viies ka mujale (näiteks kui töö iseloom nõuab raamatu kasutamist kodus, ühenduses teiste materjalidega jne.) ainult dublettide osakonnast E. R. M-i juhatuse esimehe loal. Teos antakse välja raamatukogujuhataja teadmisel ja isiklikul korraldusel.

12. Väljaspoole Tartut teoseid dublettide osakonnast saadetakse teistesse kogudesse seal kohapeal kasutamiseks ainult põhjendatud nõudmisel, kusjuures nõudes peab ära tähendatud olema, kelle ülesandel (nimi, elukutse, elukoht) ja mis otstarbeks teost soovitakse.

Loa teose saatmiseks annab E. R. M-i esimees, kuna saatmise korraldus käib raamatukogujuhataja alla.

Märkus: a) E. R. M-i liikmed võivad teoseid kogust saada otseteed, kusjuures saatmine sünnib Muuseumi kulul, kuna tagasisaatmise kulud kannab kasustaja.

b) Posti kaudu saatmine peab sündima ainult kinnitatult.

c) Väljaspoole kogu ruume ei või laenutada kirjandust n. n. keelatud kirjanduse osakonnast.

13. Väljaspoole kogu ruume lubatakse teoseid kuni ühe kuuni.

Märkus: a) Tarbekorral võib seda aega E. R. M-i juhatuse esimees pikendada raamatukogujuhataja teadmisel.

b) Tähtaja möödumisel saadetakse laenajale meeldetuletus, mille eest viimane peab tasuma teose tagasitoomisel postikulu kahekordselt.

14. Teose mittetagasisaatmisel või rikunud olekus tagasisaatmisel määratakse kahju summa kindlaks ja nõutakse see teose tarvitajalt sisse.

REFERAT.

Die estnische Archivbibliothek.

Die Archivbibliothek des Estnischen Nationalmuseums erfüllt in Eesti die Aufgabe einer Nationalbibliothek, in der alle Veröffentlichungen gesammelt werden, die: 1) in estnischer Sprache erscheinen, 2) in Estland gedruckt werden, 3) sich auf Estland beziehen. Die Archivbibliothek steht in Eesti ihrer Grösse nach an zweiter Stelle (an erster die Universitätsbibliothek in Tartu).

Zuerst gibt der Verfasser einen Überblick über die Sammler von estnischsprachiger oder Estland und sein Volk behandelnder Literatur vor der Gründung des E. N. M. Die ersten Sammlungen dieser Art sind von privater Seite, von Einzelnen getroffen worden. Als den bedeutendsten von ihnen muss man Joh. Heinr. Rosenplänter nennen in den ersten Jahrzehnten des vorigen Jahrhunderts. In seiner ersten Bibliographie der estnischen Literatur „Übersicht der estnischen Literatur, nach dem Inhalte der Schriften und chronologisch geordnet“ registriert er alles, was bis 1830 erschienen ist, zugleich ersehen wir daraus, dass er zwei Drittel der damals bekannten estnischen Bücher selbst besessen hat. Ähnliche Sammlungen besaßen zu jener Zeit auch der livländische Generalsuperintendent Dr. K. E. Berg und der Seminarinspektor D. H. Jürgenson. Alle drei genannten Bibliotheken gelangten nach dem Tode ihrer Besitzer in die Bibliothek der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Diese Gesellschaft wurde 1838 gegründet zur Kenntnis der Vergangenheit und Gegenwart des estnischen Volkes, seiner Sprache und Literatur, sowie des von ihm bewohnten Landes. Zu dem Zwecke sammelte die Gesellschaft schriftliche und andere Denkmäler, u. a. war sie bestrebt, auch eine estnische Bibliothek anzulegen mit allen estnischsprachigen oder das estnische Volk behandelnden Werken. Anfangs wurde die Bibliothek eifrig vergrößert, nicht nur durch Neuerscheinungen, sondern auch durch Erwerbung älterer Werke. Im Zeitraum von 1832—1865 sind, soweit es sich heute feststellen lässt, ungefähr 1800 estnische Bücher erschienen, von denen die Gesellschaft 1395 besitzt. Während die

Ges. von der älteren estnischen Literatur (bis 1865) etwa 80 % besass, übersteigt der Zuwachs von 1865—1920 kaum 10 %. Die estnische Büchersammlung der G. E. G., etwa 3500 Nummern, wurde 1921 in der Universitätsbibliothek deponiert. Neben der G. E. G. sei der leidenschaftliche Bibliophil Mihkel Jürgens, von Beruf Buchbinder, erwähnt. Er versuchte in Pernau nach demselben Prinzip, estnische Bücher zu sammeln, wie die G. E. G. es in Dorpat tat. Beachtenswert ist seine Sammlung älterer Werke, die aus den von ihm herausgegebenen Katalogen (1857 u. 1864) ersichtlich ist. Nach seinem Tode (1874) ist seine Bücherei stückweise verkauft worden. Noch zwei Sammlungen seien erwähnt, deren Ziel es allerdings nicht war, alle estnischsprachige und Estland betreffende Literatur zu erwerben, die aber dennoch über bemerkenswertes Material verfügen. Eine derselben ist die Bibliothek der Ges. d. estn. Literaten (Eesti Kirjameeste Selts) in Tartu (gegr. 1871), welche im J. 1894, nach Auflösung der Ges., dem Verein Studierender Esten übergeben wurde. Die andere Sammlung gehört der Estländischen Literarischen Gesellschaft in Tallinn, deren Tätigkeit 1842 beginnt; die estnischsprachige u. Estland betreffende Literatur umfasst dort eben 4—5000 Bücher.

Gegen Ende der 80-er Jahre des vor. Jh. beginnt der Verein Stud. Esten eine Sammlung im Sinne einer Nationalbücherei und erwirbt so eine grosse Kollektion von Estika und Baltika, Büchern u. Zeitschriften.

Als bei der Gründung des E. N. M. 1909 als eine der Abteilungen eine zentrale Nationalbibliothek geplant wurde, betrachtete der Ver. Stud. Esten seine Arbeit in diesem Sinne als beendet und beschloss seine Bücherei dem Museum zu übergeben. Diese reichhaltige, über 10 000 Bände umfassende Sammlung legte den Grund zur gegenwärtigen Archivbibliothek. Trotz Raummangels hielt das E. N. M. es für eine seiner ersten Pflichten seine Bücherei zu fördern und zu vervollständigen, selbst für den Fall, dass die Bücher fürs erste in Kisten liegen bleiben mussten.

Durch unermüdliches Bemühen von Seiten des E. N. M. gelang es, einen Teil der Zensorexemplare aus Tartu, Tallinn und St.-Petersburg zu erhalten. Auch aus der öffentlichen Kaiserlichen Bibliothek in St.-Petersburg wurden im J. 1916 ungefähr 6000 Bände Estika und Baltika dem E. N. M. übergeben, ebenso von der russischen Akademie der Wissenschaften deren Publikationen usw. Da kein Gesetz über Pflichtexemplare existierte, und die Zensoren nur diejenigen Bücher überliessen, die sie nicht selber brauchten, so wurden die Archive aller einheimischen Druckereien und Verleger durchstöbert, und alles, was dort liegen geblieben war, in die Bibliothek gebracht, wie z. B. im J. 1916 ungef. 4000 Bücher aus der Druckerei H. Laakmann. Die Tagesblätter und Zeitschriften schickten ihre Publikationen grösstenteils kostenlos. Als Geschenke kamen im J.

1917 an die Gesellschaft: die Bücherei des Pastors Willem Reiman (zusammen 1115 Werke), 1034 Bücher von der Estn. Literarischen Gesellschaft, nach Liquidierung der Zensurverwaltung das ganze Archiv der Dorpater Zensur, usw. Käuflich erworben wurden besonders nach d. J. 1920 fremdsprachige Estika und Baltika, wozu die Auflösung der Bibliotheken der früheren Gutsbesitzer Gelegenheit bot.

Als es der Archivbibliothek glückte, grössere Räume zu finden, begann das Aufstellen und Ordnen der Bücher. Mit der Selbstständigwerdung der Republik (1918) erfüllte sich endlich der langgehegte Wunsch der Bibliothek, Pflichtexemplare aller Publikationen zu erhalten. Nach Aufhebung der Zensur waren die Druckereien verpflichtet, die für die Zensur bestimmten Exemplare ins Innenministerium zu schicken, das sie an Büchereien verteilte, wobei das E. N. M. 1—2 Exempl. erhielt. Laut dem seit Frühjahr 1923 gültigen Druckgesetz werden zwei Exemplare von allen in den Reichsgrenzen erscheinenden Publikationen an das E. N. M. geschickt. Daneben vervollständigt man die Sammlungen durch Ankauf. Solche grössere Erwerbungen waren im J. 1924 die Bibliothek von T. Mutsu (9425 Bände) und im J. 1925 diejenige v. J. Ploompuu (2072 Bände). In den letzten Jahren steigen die Neuerwerbungen durchschnittlich auf 5—6000 Bände im Jahr.

Der Bestand der Bibliothek zu Anfang 1931 war folgender:

Bücher:

Estika (estnischsprachige)	53 830 Bände
fremdsprachige Baltika, im Lande erschienene und das Land betreffende	24 800 „
Fenno-ugrica	1 595 „

Zeitschriften:

estnische Zeitungen u. Zeitschriften	5 808 Jahrg.
fremdsprachige	2 800 „
finnisch-ugrische	580 „

Sonstiges:

Periodika (Jahrbücher, fortlaufende Serien)	1 027 Bände
Nachschlagewerke und Handbücher	1 130 „
Geogr. Karten u. Pläne	1 200 „
Kleinere Schriften (Berichte, Flugblätter u. a. kleinere Druckschriften)	1 000 Mappen

Summa 94 860 Bände

Ausserdem besitzt die Bibliothek ungef. 400.000 Seiten an Manuskripten, eine Sammlung von Ausschnitten aus ausl. Blättern, die sich auf Estland beziehen, und einige tausend Bücher verschiedenen Inhalts.

Der Zahl der Bände nach nimmt die Archivbibliothek des E. N. M. in Estland die zweite Stelle ein, in den Baltischen Staaten aber die vierte.

Von estnischen Büchern und Zeitschriften sind 90% in der Bibliothek vertreten, und sie ist in bezug auf Baltika eine der vollständigsten in den Balt. Staaten. Einen besonderen Wert hat die Abteilung Periodika, als einziger Ort, wo alle Zeitschriften und Tagesblätter gesammelt werden.

Der Raummangel, der die ganze Zeit hindurch der Entwicklung und der Aufstellung der Bibliothek hinderlich war, wurde im J. 1924 dadurch behoben, dass vom Museumsverein für die Bibliothek ein eigenes Haus gekauft wurde.

Die Bibl. hat bisher nur einen alphabetischen Autorenkatalog. Da eine estnische Bibliographie grösstenteils noch fehlt, versucht der erwähnte Katalog, diesen Mangel teilweise zu beseitigen. Durchschnittlich kommen drei Zettel des alphabetischen Katalogs auf jedes Buch. Auf Zettel wird der Inhalt von Sammelwerken vermerkt; es wird auf die Herausgeber, Mitarbeiter, Übersetzer, Serien usw. hingewiesen. Beim Katalogisieren sind mit einigen Änderungen die „Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken,“ benutzt worden. Druckschriften unter vier Seiten bleiben unkatalogisiert, ausserdem Berichte, Statuten usw., die in Mappen nach dem Herausgeber oder inhaltlich geordnet werden.

Neben Büchern werden auch Tagesblätter und Zeitschriften katalogisiert, eine Arbeit, die vom Bibliographischen Institut an der Archivbibliothek ausgeführt wird. Das Institut arbeitet nach dem Dezimalsystem von Melvil-Dewey. Der grösste Teil der bis zu Anfang unseres Jh. erschienenen Zeitschriften ist schon registriert worden, wobei 420.500 Zettel ausgefüllt sind.

Da die Bibliothek von den älteren Büchern oft mehr als ein Exemplar besitzt und von den neueren im Lande erscheinenden zwei Exemplare erhält, ist die ganze Sammlung in zwei Unterabteilungen geteilt 1) die Archiv- und 2) die Dublettensammlung, welch letztere allein der Benutzung freigegeben ist. Aus der Archivsammlung dürfen Bücher nur mit besonderer Erlaubnis des Bibliotheksleiters benutzt werden, und zwar nur, wenn Dubletten nicht vorhanden sind.

Die Bücher sind rein mechanisch der Grösse nach aufgestellt, wobei fünf verschiedene Formate in Betracht kommen.

Es sind noch zu erwähnen das Akzessionsjournal und je ein Standortkatalog für jedes einzelne Format.

Ausgeliehen werden die Bücher nur zur Benutzung im Leseaal. In Ausnahmefällen können Bücher aus der Dublettensammlung nach auswärts und auch nur an Bibliotheken verliehen werden. Durchschnittlich werden 10.000 Bände jährlich benutzt.

